

BEVEZETŐ

A *Székelyföld története* első kötete a földrajzi viszonyoknak és a változó közigazgatás kereteinek az ismertetése után a székelyeknek a múlt kódébe vesző régi történetétől a kora újkorig követi nyomon a Székelyföld és lakói históriáját. Jóllehet a kötet szerkesztői azt az elvet vallották, hogy a régi Székelyföld bemutatásakor értelemszerűen annak szomszédait és tagabb környezetét is figyelembe kell venni, a korai székely történet (az „őstörténet”) kérdéseinél ezt a teret különösen tágra kellett nyitni, hiszen a székelyek lehetséges származási helyei és korábbi szállásterületei távol estek a Székelyföldtől. E kitérő mindazonáltal elkerülhetetlen volt a későbbi folyamatok megértése szempontjából éppúgy, mint a témát övező általános érdeklődés miatt. Aligha szükséges hangsúlyozni, hogy éppen e téren beszélhetünk a legkevésbé lezárt, megszilárdult kutatási eredményekről, ezért kötelességünknek éreztük számba venni a kutatásban felmerült valamennyi, mai tudásunk alapján komolyan vehető lehetőséget, még akkor is, ha az egyes történeti, nyelvészeti, régészeti vagy éppen embertani adatokra, megfigyelésekre támaszkodó elképzelések súlya és valószínűsége távolról sem azonos értékű. A székelyek középkori különkormányzatának jobb megértése érdekében röviden áttekintettük azon Kárpát-medencei népek és néptörzsek történetét is, amelyek szabad jogállásuk és ebből fakadó katonai kötelezettségeik vagy székekre tagozódó területi szervezetük miatt valamilyen szempontból összevethetők a székelyekkel. Ez az áttekintés természetesen nem azt sugallja, hogy az itt érintett, többségében keleti eredetű népek példájára a székelyek is török eredetűek lennének, hiszen, mint látni fogjuk, e sorból az erdélyi és a szepességi szászok, illetve a középkori határvédelemben ismert szerepet betöltő románok sem hiányoznak. Miután határozottan arra törekedtünk, hogy az elmondottak a tudományos realitások talaján maradjanak, aligha okoz meglepetést, hogy a székelyek korai történetéhez kötődő legendás elemeket (így a hun eredetet és az Attila-hagyományt vagy a Csaba-mondát) a megfelelő szakmai kritikával illettük.

Ha kivételes érdeklődésre tarthat is számot a székelyek eredete és sajátos írása, a székely írás (rovásírás), a történettudomány szempontjából ugyanilyen fontos annak minél alaposabb körüljárása, hogy mikor és milyen körülmények között kerültek a székelyek Erdély délkeleti sarkába, ahol ma is élnek, és miként alakult itt életük az ezt követő századok során. A legújabb – nem utolsósorban régészeti – kutatások alapján igyekeztünk körvonalazni ennek vonatkozásait, a feltételezhető vármegyei előzményeket és a széki berendezkedés kialakulását, annak tisztségviselőivel, székhelyeivel és jogrendjével együtt. Külön fejezet tárgyalja a székelyek legfőbb méltóságának, a székely ispánnak a jogkörét és hivatalát. Miként a korábbi kérdéseknél, a hivataltörténet terén is (például a széki tisztségviselők vonatkozásában) várnak még feladatok a kutatókra.

A középkori székely társadalom bemutatását annak jellegzetes hármastagolódása (főemberek, lófők, közsékelyek) mentén végeztük el, a történelmi vizsgálatok mellett teret engedve olyan régészeti-művészettörténelmi megalapozottságú elemzéseknek is, amelyek a székelyföldi előkelők várjaihoz, udvarházaihoz, templompatronusi szerepéhez és kolostoralapításaihoz kapcsolódnak. E ponton már most hangsúlyoznunk kell, miként a kötet szövegében erről még bővebben is olvashatunk, hogy az Árpád-kor második felében mai lakóhelyükön feltűnő székelyek – bármit is gondoljunk évszázadokkal korábbi előtörténetükről – már nem idegen eredetű segédnépek, hanem a Magyar Királyság korabeli anyagi kultúráját képviselő, a magyarság többi részétől hagyatékuik alapján el nem különíthető lakói, akiknek helyi egyházi szervezetéről friss kutatási eredményekre épülő, fontos fejezetet tehetünk közzé.

Jelentős mértékben támaszkodtunk az újabb székelyföldi régészeti kutatásokra az egykori településhálózat, a falvak és mezővárosok, illetve a lakóházak és tartozékai bemutatásakor is. Ugyanígy jártunk el a gazdálkodás kérdéskörénél is, ahol a meghatározó jelentőségű írott, történelmi adatokat az előkerült középkori növényi és állati maradványok vizsgálatával bővíthettük. A terepi kutatások helyet kaptak az egykori úthálózat, illetve az altalajkincsek, valamint a helyi bányászat, különösen a sóbányászat jelentőségének a körvonalazásánál is.

A középkori székelyek életét a katonai szolgálat és a határok őrizete határozta meg, miután a Székelyföld határai kelet felé a Magyar Királyság külső határai is voltak, amelyet kezdetben a kun és a tatár veszély, majd az egyre súlyosabb oszmán-török nyomás fenyegetett. Nem véletlen, hogy a középkori írott források jelentős része ehhez a két területhez kapcsolódik, ami részletes történelmi összefoglalásokat eredményezett. Ezt egészítik ki a fegyverzetre, a megerősített szorosokra és átjárókra vonatkozó tárgyi emlékek, különös hangsúllyal a könnyűfegyverzetű lovaskatonákat ábrázoló késő középkori – kora újkori székelyföldi kályhacsempekre, amelyek – a középkori falképek idevágó részletei mellett – a kérdés illusztrációs anyagának is jelentős részét teszik ki. A növekvő török veszéllyel függnek össze a dél-erdélyi szászok templomváraival egykorú, velük azonos feladatot ellátó székelyföldi erődtett templomok is.

Az általában nehéz feltételek között űzött gazdálkodás és a folyamatos katonai szolgálat komor képét a középkori székelyföldi művelődés (jogismeret, templomi-kolostori írásbeliség, egyetemjárás és távolsági kapcsolatok) szórványos részleteivel és a megfelelő illusztrációk összeválogatásával igyekeztünk deríteni. Mindez azonban nem változtat azon, hogy nehéz sorsú, napi boldogulásáért folyamatosan megküzdő magyar népcsoport története bontakozik ki előttünk.

Miként a további kötetek anyaga, a középkori Székelyföld viszonyait bemutató kötet sem képes valamennyi részletkérdést maradéktalanul áttekinteni és megoldani. Többször is jeleztük, hogy számos résztema esetében további kutatómunkára lesz szükség a jövőben. Így például csak a középkori írott forrásoknak lehetőség szerint teljességre törekvő összegyűjtése és értelmezése után lehetne megírni a középkori székelyek részletesebb, a hadi vonatkozásokon túlmenően a társadalmi és gazdasági viszonyokat, a szellemi életet és a kapcsolatok tág körét is jobban feltáró köztörténetét is.

A kötet felső időhatárának megválasztása sem bizonyult problémamentesnek. A magyar történetírás hagyományosan a mohácsi csatavesztés évében látja a középkort lezáró, fatális dátumot, amihez közel áll egy másik végzetes esemény, Buda 1541. évi török hódoltatása is. Erdély és ezen belül a Székelyföld esetében azonban ezek az évszámok még nem jelentenek vízválasztót, bár a 16. század első felének székelyföldi forrongásai világosan érzékeltetik a régi rend bomlását. A váradi békét (1538) éveken belül követő fejlemények a politikai keretek földrengésszerű változását is elhozták, ami a székely vezetőktől is a katonai erényeket meghaladó politikai bölcsességet igényelt. Ez a keleti Magyar Királyság évtizedeit jellemző érdekellentétet közepette szinte emberfeletti feladatnak bizonyult, nem véletlen, hogy a korabeli székelység olykor belesodródott, máskor tudatosan belépett az országos jelentőségű politikai-katonai események menetébe. Fontosnak tekintettük, hogy mindennek a politikatörténeti háttérét, a régi Magyarország felbomlásának, részekre szakadásának bemutatásával együtt, kellő részletességgel tárjuk az olvasó elé.

Az igazi nagy törés, amit a 16. századi közvélemény is egyfajta mérföldkőnek tekintett, az 1562. évi székely felkelés volt, amennyiben az ezt megelőző kort a 16. század végén is mint „az székely szabadság idejét” emlegették. Mivel a 16. század közepe a hitújítás korát is jelenti, amikor feltűnnek a Székelyföldön a reformált felekezetek és prédikátoraik, korszakhatárunknak emiatt is az 1562-es évet választottuk. Hangsúlyozni szeretnénk egyúttal, hogy a határvonalként feltüntetett évszám nem szigorú cezúra. A történeti folyamatok bemutatása számos esetben túlnyúlik ezen az esztendőn, és a 16. század végéig, sőt azon túl, egészen a 17. századig nyomon követi a történéseket, miként a következő kötet is sokszor visszamutat egy-egy történeti jelenség középkori előzményeire. Reméljük, Székelyföld középkori történetének a kötetben olvasható összegzése az olvasók legnagyobb részének megelégedésére szolgál.

A szerkesztők